

FOLDER 5

NY
K4

01 - 05,00/

SÆRTRYKK
AV
KIRKE OG KULTUR

Til Gæve

med hilsen,

Fredrik

Ramm:

Lest og tænkt vak
blendede vinduer

LEST OG TENKT BAK BLENDEDE VINDUER

AV FREDRIK RAMM

I.

Om kvelden niende april vilde jeg flykte fra verden, og gikk til bokhyllene mine. De står i et værelse som da var uten svarte gardiner, og jeg rev av en fyrstikk og lyste bortover titlene. Akkurat da jeg kjente varmen svi i fingertuppene fikk jeg øie på Bjørnsons bondefortellinger. Hvorfor ikke? Jeg begynte på «Arne» og glemte at min verden var brutt sammen. Etter «Arne» leste jeg «Synnøve Solbakken» og «Fiskerjænten» og pløiet siden gjennom en hel del av de store verkene i vår litteratur fra Håvamål og til nutiden. Og mens jeg leste piplet tankene frem. Jeg fikk en høiere forestilling om min verdi siden jeg fra mitt eget indre kjente igjen så mange av de gedigne tanker og stemninger som dikterne fortalte om; det minsket min følelse av ensomhet at jeg hos så mange av menneskene i bøkene fant igjen ting fra mig selv jeg fryktet jeg var alene om. Men samtidig blev jeg mere beskjeden, for jeg var jo bare en liten partikkel i det svære havet som kalles det norske folk, og som vår nasjonal-litteratur skildrer. Og det er igjen bare en liten del av det oseanet som kalles menneskeheten der byr muligheter for en verdenslitteratur som stadig fornyer sig.

Og mens jeg leste gikk tiden og min egen og mitt folks ytre frihet blev mindre og mindre. Men samtidig øket min indre frihet. I litteraturen så jeg nemlig at uansett ytre forhold, arbeider folkets sjel for å gi sin høieste streben form. Olav Aukrust gir sin personlige søken etter ordet dette uttrykk:

*Ut og inn og upp og ned
att og fram og utan fred
leitar nye, namnlaust fine
hugsviv etter hamom sine —
etter form og frelsarord, —
no, min hug, er naudi stor.*

Hvad er det så disse *hugsviv* inneholder? Mot hvad streber norsk ånd? Vi finner dens mål i norsk litteratur som skildrer det norske mennesket ned gjennom tidene, for den inneholder trekk som går igjen fra slekt til slekt uansett tekniske tilstander og politiske former. De trekkene knytter oss sammen idag, men de knytter oss også til de døde. De utgjør folkets indre samhörighet, som fortsetter å bestå om de ytre institusjonene skifter og lovene midlertidig settes ut av kraft. Ved å lese om oss selv erhverver vi hele folkets styrke; vi trenger inn i det mystiske som kalles folkets sjel.

La oss da ta frem noen slike trekk. På første side i Olav den Helliges saga leser vi at Sigurd Syr ber Olav om å sale en hest for sig. Men gutten vil ikke la sig si noe som helst; han går bort til gjeithuset og legger stedfarens fineste sal på en stor bukk og leder den frem for Sigurd Syr som gjør et par bemerkninger. Så skriver Snorre: «Olav svarte ikke stort, men lo og gikk bort.» Vi kjenner oss igjen i denne anekdoten; alt for ni hundre år siden var vi noen selvhevdende stribukker, som ikke tok det så nøie, når det gjaldt å vise hvem vi var. Men gutten er mannens far; stridbarheten foredles med årene av motgang og kristendom og den blir i Olavs siste år til målbevisst streben etter å følge Guds kall. Slike utslag av norsk lynne finner en igjen i folkets liv idag både i individuelle bedrifter og i kulturelt virke. De hundre tuseners slit på land og på hav er foredlet stridbarhet; det samme er den seige utholdenhet våre nasjonale organer har vist når det gjaldt å bygge op folkeoplysningen. I Olavs tale før slaget på Stiklestad finner vi også noen ord som vinner gjenklang i norsk lynne idag: «Det lyser jeg for dere: jeg vil ikke flykte fra dette slaget, enten skal jeg seire over bønderne eller falle i striden. Jeg vil be om at det vil hende som Gud ser gagnar mig best.» Av og til har også vi som folk brent skibene våre bak oss og — som Olav — satt inn noe av vårt stivsinn for å tjene en universell idé. . . . Det ideelle elementet i vår nedrustnings-politikk og Nansens ferd over Grønland *fra øst mot vest*, er utslag av det absolutte standpunkt som Olav gir ord i den citerte replikken.

Spørsmålet i denne forbindelsen er ikke om det Snorre tillegger Olav av handlinger og ord er historisk riktig. Spør-

målet er om det er sant som menneske-skildring. Og det er det; vi kjenner oss igjen og derfor har sagaen særlig verdi for oss norske idet den gir oss en fornemmelse av å ha røttene langt tilbake i tidene. Den fornemmelsen kan i festens dager inspirere til skåltaler, i hverdagen kaster den glans over slitet, men i lidelsen og fornedrelsen øker den vår bære-evne, og den innprenter oss at det er ikke så farlig med livet og den ytre friheten om vi gjør det som vi ser «gagner . . . best».

Der er også andre ting i sagaen om Olav som kunde være hentet ut av norsk liv idag. Snorre presenterer guttens ytre for oss i følgende ord: «Han var ikke høi, men middels av vekst, før og sterk, han hadde lyst hår og var tykkfallen, lys og rødlett i ansiktet, han hadde gode og fagre øine og så hvasse, at en måtte bli redd for å se ham i øinene når han var vond.» Portrettet av denne gutten hang nylig i kunstforeningen i Oslo; det var et bilde av en gjetergutt malt av Christian Skredsvig og billedet kalte han «Vinje som gjetergutt». Heller ikke her betyr det noe om skildringen er historisk sann; det som interesserer os er om vi i portrettene av den norske gutten — Snorres i ord, Skredsvigs i farver — kjenner ham igjen. Og det gjør vi. Norsk egenart slår mot oss Vi aner både i ordene og i farvene sribukken og drømmeren. Og denne gutten har jeg møtt i praktisk arbeid på mange steder i landet vårt.

Engang oppe i Trysil, hvor jeg var for å se litt på bureisingen. Sammen med herredsaeronomen fartet jeg omkring og så hvordan Norge blir til. Vi kom en dag forbi en åker hvor en ung gutt hyppet poteter. Agronomen stanset og ropte «Gustav», og gutten kom. Agronomen tok frem et kart over bureisingsparseller, og pekte på to som Gustav kunde velge mellom, og han tok den på opsidens av veien og skrev navnet sitt i en bok, nikket og gikk tilbake til potetene sine. Litt efter stanser agronomen igjen bilen; vi var midt inne i svarte skauen og han peker på opsidens av veien. «Der er parsellen til Gustav» Jeg så inn i krattskau med stubber og svære stein, tømmertrær og et bekkefar . . Så kjørte vi, men jeg fikk noe av en visjon. Og om Gustav ikke er falt i krigen, er han igang med å gjøre den til virkelighet, og om noen år vil parsellen hans være blitt til femti—seksti mål nydyrket jord om

en liten gård med hest, storfe og småfe. Gustav skaper sig et hjem, ikke bare fordi han er en kraftig ung kar med biologiske drifter, men fordi han i sitt sinn har den dype norske selvhevdelsestrangen. Han vil ikke hele sitt liv hyppe poteter for andre. Han vil ikke sale hesten for andre. Han vil ha eget hjem og bli konge for sin egen idé. Hvad driver ham? Stribarheten og viljen til hengivelse for jenten han er glad i, og slekten han skal bli stamfar til. Dette er norsk arbeid, grunnlaget for norsk litteratur som samtidig inspirerer oss. De henger så fast sammen; sjelen og materien er blitt til et særpreget liv; vi kan ikke tenke på den ene uten at den annen følger med.

Slik lærer vi av litteratur, bildende kunst og arbeidsliv at norsk kultur alltid har hatt sin egenart. På mange måter kan der i den senere tid ha vært en tendens til å undervurdere det vi har her i landet. Professor Gerhard Gran kalte oss i et ulykksalig øieblikk i sin immatrikuleringstale 2nen september 1914 for «slendrianfolket blandt nasjonene», og i den senere tids ophissede stemning har noen hver sagt, at nu skal vi lære å arbeide her i landet, for vi er blitt kvitt demokratiets utskielser. Mere enn de fleste nordmenn har jeg i de senere år reist i landet vårt. Mere enn de fleste skrivende folk har jeg skrevet — og talt — om brist i vårt fellesskap; mere enn mange journalister har jeg pekt på at bristen kan bare heles av individene, som må få større kulturell og social ansvarfølelse Dog ett står fast: ser vi saklig på det bureisingsarbeide på *alle* områder som foregikk her i landet og hvis kulturelle side et svensk kultur-tidsskrift nylig karakteriserte med følgende ord «Når det gjelder åndelig innsats har Norge i forhold til folkemengdens størrelse vært den første nasjon i verden», så er det svært utakknemlig mot menneskene å baktale det, og ødeleggende for vår selvaktelse å undervurdere det.

II.

Vi kjenner altså igjen vårt arbeidsliv i vår litteratur og kunst, og omvendt. Men den menneskeskildrende delen av vår litteratur er bare en del av dens innhold; som all levende litteratur består også den norske av to elementer: en skild-

rende og en med tendens. De går naturligvis alltid sammen, og har alltid gjort det. Det gamle testamentet er den eldste litteratur jeg kjenner. I Jobs bok skildres hans karakter, hans materielle forhold og hans venner. Men samtidig er boken profetisk Forfatteren vil med sine skildringer få leseren til å godta sitt syn og handle etter det. Jobs bok er med et moderne uttrykk tendens-litteratur. Profetenes skrifter er det ennu mere, for ikke å tale om evangeliene og Apostlenes gjerninger som er skildringer av propagandareiser skrevet med både psykologisk innsikt og dramatisk spenning for å få leseren til å leve for samme sak som forfatteren

Også vår eldste litteratur stiller sig denne dobbelte oppgave. Den vil skildre og profetere. Håvamål er fra 900-tallet og for å gi sin propaganda autoritet lar forfatteren selveste Odin tale gjennom kvadene. I de innledende kvad er en skildring av livet for tusen år siden. Profetisk propaganda for en bestemt livsstil har vi i de navngjetne strofene:

*Deyr fé
deyar frændr
deyr sjá'lfir it sama
ek vet einn
at aldri deyr
domr yvir daudan kvern.*

Dette er tendens-diktning i dens mest overbevisende form: det personlige vidnesbyrd. Dikteren bryr sig tilsynelatende ikke med hvilket inntrykk diktet hans gjør. Han sier bare «ek veit einn», men fullt klar over at vidnesbyrdet virker mere enn en teoretisk utredning. Det knappe vidnesbyrdet minner om det, den blindfødte kom med da fariseerne forhører ham og han sier: «Ett vet jeg: Jeg var blind og nu ser jeg.» Det er kjensgjerningen hvorom der ikke kan diskuteres.

Også Olav den Helliges saga virker som tendens-diktning fordi menneskeskildringen er sann og tendensen i denne helt naturalistiske románen viser hvordan ánden seirer over materien. — Et eksempel er nok. Da Olav av overmakt og forrederi var fordrevet fra Norge blir Bjørn Stallare tilbake. Men Knud den Mektiges utsendinger bestikker ham med gull og løfter om makt. Men samvittigheten slår ham og han drar

avsted til Russland og ber Olav om tilgivelse. — Skildringen av forholdet mellom disse to menneskene er ikke forsynt med noen personlig kommentar av forfatteren. Han skriver ned en samling opplysninger om forrederi, slett samvittighet, tilgivelse og fellesskap og stiller dem sammen med fullendt mesterskap, slik at de går inn i den store romanen og fremhever dens tendens om åndens seier i individets og folkets liv.

I det middelalderske Draumkvedet er der også tendens. Da Olav Aasteson kommer til kirken trettende dag jul, og forteller hvad han har sett i den andre verden, kommer han med tanker som viser hvordan Kvite Krist har ført mildhet inn i våre fedres barske tankegang. Og tendensen i norsk litteratur blir rikere gjennom linjene:

*Sæl er den i føesheimen
fatike gjev'e mat:
han tar inkje ræast i auromheime
anten fyr hæe hell hat.*

For her opdager vi at en kristen og bevisst barmhjertighet på socialt grunnlag er kommet inn i norsk kultur. Hvor utbredt denne følelsen var kan vi ikke si idag, men den store utbredelsen Draumkvedet har hatt peker i retning av at her har vært tale om en hel åndelig revolusjon. Kristendommen som kulturfaktor gjør sig gjeldende; den skaper både barmhjertighet og diktning. Og alt i høimiddelalderen kan vi nu fastslå at de «hugsviv» i den norske folkesjelen vår litteratur gir ord, det mål hvorimot vår åndelige nasjonale streben er rettet, kan slås fast i følgende: *Siden norsk kultur blev sig så bevisst, at den fikk en skreven litteratur, har den utviklet en respekt for menneskets frihet og ukrenkelighet som ført ut over den individuelle grensen blir til fred og forsoning mellom folkene.*

I Håvamål kommer særlig vår ubendige individualisme frem; der er det kravet om respekt for ens egen frihet som dominerer. Høieste dyd er ytre kraftutfoldelse til vern om egen rett, selv om der i diktene kommer frem tanker som viser at også vikingene hadde svake øieblikk. I Draumkvedets ord om barmhjertigheten er tendensen en annen. Der er det respekten for vår nestes ukrenkelighet som dominerer, og den krever

barmhjertige handlinger av oss. Og når vi skal respektere vår neste er det ikke fordi han er djerv og modig —, tvert om skal vi respektere ham fordi han er fattig og forsvarsløs. I disse to diktene har vi det norske folks program. Vi har skapt noe som gjør at vi har noe å leve for sålenge vi arbeider med å realisere det. Alt våre forfedre så oppgaven; de gav bevisst form for tanker som vi bygger på i en trengselstid for alt som heter norsk ånd og norsk arbeidsliv.

III.

Erik Gustaf Gejer sier at «Sveriges historie er dets kongers historie». Vi kan si: «Norges historie er dets litteraturs historie». I Håvamål har vi viking-tiden, i Draumkvedet har vi den kristne høimiddelalderen, så sovner vi delvis inn som folk, men i Petter Dass og Ludvig Holberg har vi diktere som viser at det norske sinn var sig selv likt, og etter 1814 fikk det sin store utfoldelse i Henrik Wergeland, Henrik Ibsen, Bjørnstjerne Bjørnson og Fridtjof Nansen. I disse menns tanker og handlinger finner vi igjen ideene fra Håvamål, Olav den Helliges saga og Draumkvedet, og de preger vår historie frem til niende april. Og det er et spørsmål om der i noe annet land er perioder på mere enn hundre år, hvor folkets veiledere ikke hadde noe ytre maktmiddel, men øvet sin gjer-ning ved personlig vidnesbyrd og ved appell til det gode i sine landsmenn. Disse fire har inspirert folket og veiledet dets tanke.

Det er umulig i en artikkel som denne å antyde alle de stedene hvor vi i Wergelands diktning og liv finner de tankene som er egne for norsk ånd. Lettest ser man dem i det lille skriftet «Nordmandens Katechisme» som kom ut i 1832 som 6te hefte i publikasjonen «For Almuen». Det er som katekismen delt op i parter med spørsmål og svar og bør leses av alle norske. Vi finner i dets ikke alltid vellykkede rimerier de grunnleggende tankene for vår social-lovgivning, vår politiske utvikling og vår utenrikspolitikk. I dens fjerde part som har undertitel «Nogle politiske Begreber» lyder det første spørsmål «Hvilke ere Borgernes almindelige Pligter» og svaret er:

*Man Fædrelandet skylder Blommen af sin Kraft,
og Lydighed til Loven og Hjelpen til de Arme.
Alverden skyldes hele Kjærlighedens Varme.
Hvo glemmer disse Pligter sin Borgerrett har tabt.*

I disse fire linjene finner vi igjen tanken fra Draumkvedet, som knytter den individuelle frihetstrang til respekten for den fattige og forsvarsløse. Men der er også en meget større ny tanke: våre plikter som borgere i et land går ut over dets grenser. Vi skal vise all verden kjærlighet. Wergeland løfter fedrelandsbegrepet ut over dets snevre rammer, og gjør ikke vår kjærlighet til menneskene avhengig av om de deler vår tro, er av vår rase eller tilhører vår stat. Han viser langt inn i fremtiden. I de fire linjene møter vi den veldige ånd som undfanget diktet «Mennesket». I sin katekismes femte part stiller han også spørsmålet «Hvad tror du om jøden», og han svarer:

*Af Fødsel er han nok saa god
som jeg der er af gotisk Blod.
Skjønt han har Frelseren fornegtet
er Jøden dog med ham beslegtet.
Og hvis han kristeligt behandles,
han snart til kristen omforvandles.*

Det er fristende å citere flere av hans små bidrag til den norske kulturs utforming; de er alle utpreget fredsvennlige og båret av den optimistiske fremtidstro som rådet ut over hele forrige århundre. Som Draumkvedet er preget av høimiddelalderens teologi og fromme universalisme, er Wergelands katekisme gjennemsyret av den europeiske kulturutvikling med frihet og toleranse, fredstanke og internasjonal rett som bærende prinsipper. — Vi kan ikke måle Wergelands betydning for folket. Hans tanker er dele av hver nordmanns åndelige liv: Vi møter ham som barn på Veslebrunen og da lærer han oss å synge at «vi ere en nation vi med, vi smaa en alen lange» Som unge blir vi betatt av varmen i hans lyrikk Og i modnere alder vekker hans dristige optimisme vår ansvarsfølelse. Bare den forherdede av hjertet undgår å

beveges av hans navn, og Nils Collett Vogt har rett når han skriver:

*Nævner vi Henrik Wergelands navn
da bader i lys vi vor pande.*

Han kunde sagt det samme om Bjørnson; om ham sier Knut Hamsun:

*— Vi nævner et Navn —
straks syder det mot os
i Kornakres Guld,
det leker i Skoger
det lukter av Muld.
Sol dirrer om Dagen,
Dugg driver om Kveld,
det suser i Fjeld.*

Vi kan heller ikke måle Bjørnsons betydning for folket vårt. Hans verker og liv er blitt ett med vårt eget. I hundreåret for hans fødsel blev de samlede verkene hans spredt til 70 000 norske hjem. Vårt første inntrykk av forholdet mellom gutt og jente får vi av Øyvind og Marit; få menneskers tanker når høiere enn dit Bjørnsons kommer i «Ærer det evige forår i livet». «Over Ævne» forfeilet virkningen som angrep på den kristne tro —, det står snarere for oss som et vidnesbyrd om at tror vi, kan Gud hjelpe oss over evnene våre. Eller la oss bare tenke på hvilken avgjørende innflydelse Bjørnsons nasjonalsang har øvet på vårt syn på fedrelandsbegrepet. Han fører oss på kjærlighetens veie; ikke på chauvinismens. Han lærer oss å elske Norge uten å lage noen motsetning til andre land, og når vi synger den, demilitariseres våre tanker, for han lærer oss at vi har ikke fiender, men brødre:

*Fienden sine Vaaben kasted
op Visiret fór.
Vi med Undren mod ham hastet
thi han var vor Bror.*

Det sterke taket som Wergeland og Bjørnson har om hjerterne våre, skyldes kanskje mere deres liv enn deres diktning.

De risikerte noe ved sin overbevisning på samme måten som Olav risikerte livet sitt, og de tok i sitt arbeide for undertrykte raser og folk ikke hensyn til om de gikk mot dem der hadde makten. — Mangen gang var der ikke grenser for det raseriet de utsatte sig for; først på dødsleiet merket Wergeland at han hadde en plass i folkets hjerte. Ennu idag er det noen av oss som har vanskelig for å dømme Bjørnson i hans motto: «å være der hvor mest det gjaldt, det var mig næsten mer enn alt». Men i de beste stunder kunde selv de argeste motstandere ikke fornekte at noe var der i dem Welhaven og Lochmann — for å nevne to navn — så at de hadde sangens gave

Hvor hentet de så inspirasjonen fra? Bjørnsons brev fra Paris høsten 1863 til Karoline gir forklaringen. Jeg citerer:

«Da jeg iforgaarsaftes gik over Köllnerbrücke alene og beklemt, med den store mægtige Rhin til begge Sider, hvori de tusinde Lys kastet lange fortonende Striber, og Köllner-Domen ligeforan i Aftenmørket, og Glandsen over Byen bag den og Himlen med Stjernen over, da bad jeg til Gud og sagde: «Herre samle det Gode i mig saa jeg kan bestaa, led mig mod de halvt lysende Maal derhenne bag det Mørke, og byg Kjærligheden altid større op i mig; thi den omslutter det Ægteste jeg har, gjør mit Sind klart, saa det gjenspeiler Verdens Under, der er din Storhed, og se langmodigt ned paa mig fra din Himmel. Mine kjære, som sidde tilbage i Erindringen, lad dem stadig føres til min Tanke, saa jeg bliver tro mod Hjem og Pligt, og mit lille Fædreland, for hvilket jeg i mit Liv vil virke, lad det stige som en Morgen op af en tungsindig Nat, og jeg faa være med som en fin Straale deri. Gjør mig stor i min Længsel, men ydmyg i min Gjærning og hold mig sammen om det ene Fornødne! —»

Bjørnson regnet sig da han skrev dette som personlig kristen. Det er imidlertid ikke min hensikt å ta op spørsmålet om våre veilederes personlige tro. Ved et citat som dette vil jeg vise at målet de arbeidet for er gjennomsyret av en etikk som er utenkelig uten kristendom, og det livsprogram som Bjørnson i dette brevet stiller sig, kan vi si er et norsk kultur-program. Det er i slekt med Håvamål, Draumkvedet og Nordmandens Katechisme. Det er den mest be-

visste utforming av de hovedlinjene i norsk litteratur som professor Winsnes taler om i avslutningen av Norsk litteraturhistorie, hvor han sier at fra Edda-kvadene til Olav Aukrust har vår diktning svinget mellom norskdom og universalisme.

IV.

Ti år etter at Bjørnson hadde skrevet brevet til sin hustru kom «Keiser og Galilæer» ut. — Ibsen regnet det som sitt hovedverk og forsøker vi å finne bevisene for de store linjene i norsk litteratur ser vi dem neppe tydeligere enn i det verket som Ibsen kaller «Et verdenshistorisk skuespill». Vi kan drøfte dets kunstneriske og sceniske verdi sammenlignet med andre verker i verdenslitteraturen, men det forsøket Ibsen i dets ti akter gjør på å stille op en livsanskuelse er et mektig utslag av norsk streben. Og han kan med rette kalle det et verdenshistorisk skuespill, for det dekker de skiftende brytningene i historien — som aldri gjentar sig — og i mennesket som alltid er det samme.

Det blev skrevet i en kulturell opgangstid, med motiv fra en kulturell forfallstid. Ibsens samtid så optimistisk på fremtiden — «vi yngste sad blot og ventede paa det lyse forjættede Tusenaarsriket» diktet Nils Collett Vogt. Men hjalp det Europa at det brøt med de gamle anskuelsene og fra åndelig stillstand kom over i moralsk kaos? En epoke kan ikke flykte fra sig selv; det er den enkle sannheten i det verdenshistoriske skuespillet. Ibsens samtid vilde flykte fremover i tiden; Julian vilde flykte bakover. 70- og 80-årene vilde ut av klerikalisme, småborgerlighet og vanegjengeri; vi kom over i menneske dyrkelse, stormannsvanvidd og tøilesløshet. Julian vilde flykte fra kristendommens moral og gjenføde den antikke verdens skjønne jordliv, men livsgleden han lengtet efter blev til fyll og lidderlighet. — Det verdenshistoriske skuespillet er altså et drama om tanker, men når det griper er det fordi vi i Julian ser sammenhengen mellom historien og mennesket. En av Julians replikker er: «Ja, jeg siger Eder, vi maa lægge Vind paa at vorde en ny Slægt. Jeg kan ikke gjøre noget med Jer, saaledes som I nu er. Vil I ud af Ørken, saa maa I vandre

i et rent Levned.» — Idag heter det at vi må få en ny mentalitet, men kampen i mennesket er den samme.

Ibsen har lagt en keisers purpurkåpe om sin skikkelse, og hans sjelekamp er blitt en brytning mellom hedenskap og kristendom —, det vil si om han skal la sitt liv bestemme av sitt eget indre med dets vilje og lidenskaper eller om han skal la sitt liv lede av det gode som taler til ham. Og kampen finner ikke sted i den ytre verden; den urett som Julian begår og de religionsforfølgelser han setter i gang, er symptomer på kampen i hans eget indre. Og Julians kamp var Ibsens kamp —, den er alle menneskers kamp, og det er den som gjør «Keiser og Galilæer» til et konsentrat av norsk streben. — Det er så stort at det trenger en stor tid for å utfolde sig. I «normale tider» har vi lett for å gjøre det til museums-skatter eller nøie oss med å fortolke det. I en stormende tid som vår er det blitt aktuelt igjen og får plass nok. Det er et verk så rikt, at vi kan måle begivenhetene omkring oss med dets tanker. Og samtidig gir Ibsen oss med «Keiser og Galilæer» et middel til å overvinne virkningene av tidens ondskap i vårt eget sinn, for den dype sannheten i skuespillet er at materien taper i kampen mot ånden. Vi ser dette anskueliggjort i forholdet mellom to mennesker på samme måten som vi så det i Olav den Helliges Saga

Da Julian som ung var i Kappadokia fikk han omvendt sin venn Agathon til kristendommen. Agathon holder fast ved sin tro skjønt Julian faller fra og vil tvinge ham både med åndelig og legemlig vold. At Gud brukte Julian som sitt redskap til å omvende Agathon og at Julian senere ikke kan rokke ham, er avslutningen på hans kamp mot Gud. Og gjennom denne kampen får den verdenshistoriske replikken «Du har seiret Galilæer», en personlig bakgrunn da Julian synker sammen etter at Agathon har rammet ham med et spyd under ropet «Med Kristus for Kristus».

V.

Ved spredte bemerkninger har jeg søkt å vise at der i norsk litteratur er en bevisst streben for å utvikle mennesket så

dets liv blir til velsignelse for andre. Har den gjort det? Bare praktiske resultater gir alle disse tanker og ord verdi. — Da Ibsen i 1898 fylte sytti år, fikk han et brev fra Fridtjof Nansen, — Koht citerer det i sin Ibsen-biografi — og Nansen sender da en takk «til den mann som merked min ungdom, avgjorde min utvikling, som pekte på kallets krav og viljens adel.» Med dette brevet har vi et bevis for at som vår litteratur i sin skildring av det norske menneskets ånd og arbeid er sann, har dens tendens øvet en opdragende virkning på oss. Vi har Nansens egne ord for hvad han skylder Ibsen.

Men vi må innrømme at selv om Nansens gjerning har vært stor, er ikke en mann meget, om de norske for øvrig har stått likegyldig overfor tendensen i vår litteratur. Har vi det? — Før jeg svarer vil jeg gjøre en bemerkning. Jeg vet der er en stor forskjell mellom den lære vi har forkynt og vårt liv —, ja i det siste året har vi lært ting om oss selv som vi ikke trodde vi skulde erfare. Men skal vi som mennesker og folk bli lutret av krisen, er det nyttig å mønstre resurser og måle vår vilje. Vi har sett på våre resurser; de er uoverskuelige. Hvad viser vår vilje til det gode? Hvad har vi gjort? — Professor Worm-Müller har ved en anledning sagt at gjennom norsk historie går tre striper: plogfuren, kjølvannet og ski-sporet. Det er fredelige yrker de sporene er knyttet til; de som trakk dem risikerte bare sine egne liv i arbeide og forskning. Blod efter andre finner vi ikke i dem. Kan vi ikke til disse tre sporene føie et fjerde? En tanke samler dem: fredstanken. Det er ikke moderne idag å snakke om norsk fredspolitik, og mere enn gjerne innrømmer jeg at skal en politikk dømmes av sine ytre virkninger, er vår helt forfeilet. Og dog vet vi at det er rett å avsky krig, hat og løgn og å ville fred, kjærlighet og sannhet. Nu kan vi si at det var dumt å bruke våre rummelige inntekter til skoler og veier, kirker og bøker, ploger og klær, mat og sykehus. Men *galt* var det ikke. I vårt forhold til militærvesenet var der nok lathet og chance-seilas, men der var også virkelig idealisme med i spillet, og vi hadde en nasjonal vilje til å gå de veier som Wergeland og Bjørnson pekte på og som Nansen gikk.

Vi skal iallfall ikke skamme oss over den fjerde stripen i

norsk kultur, selv om kanonenes torden og drønnet av bomber i den kristne kulturs hovedland nu overdøver linjene i Bjørnsons oratorium «Fred»:

*Moderkjærlighed og Mandom
dele ligt, saa blir her Fred!
Ned med Vaaben! Fra hverandre
vrede Daarer! Kom med Brød,
hjælp hverandres Folkenød,
hjælp hverandre til at ælske!*

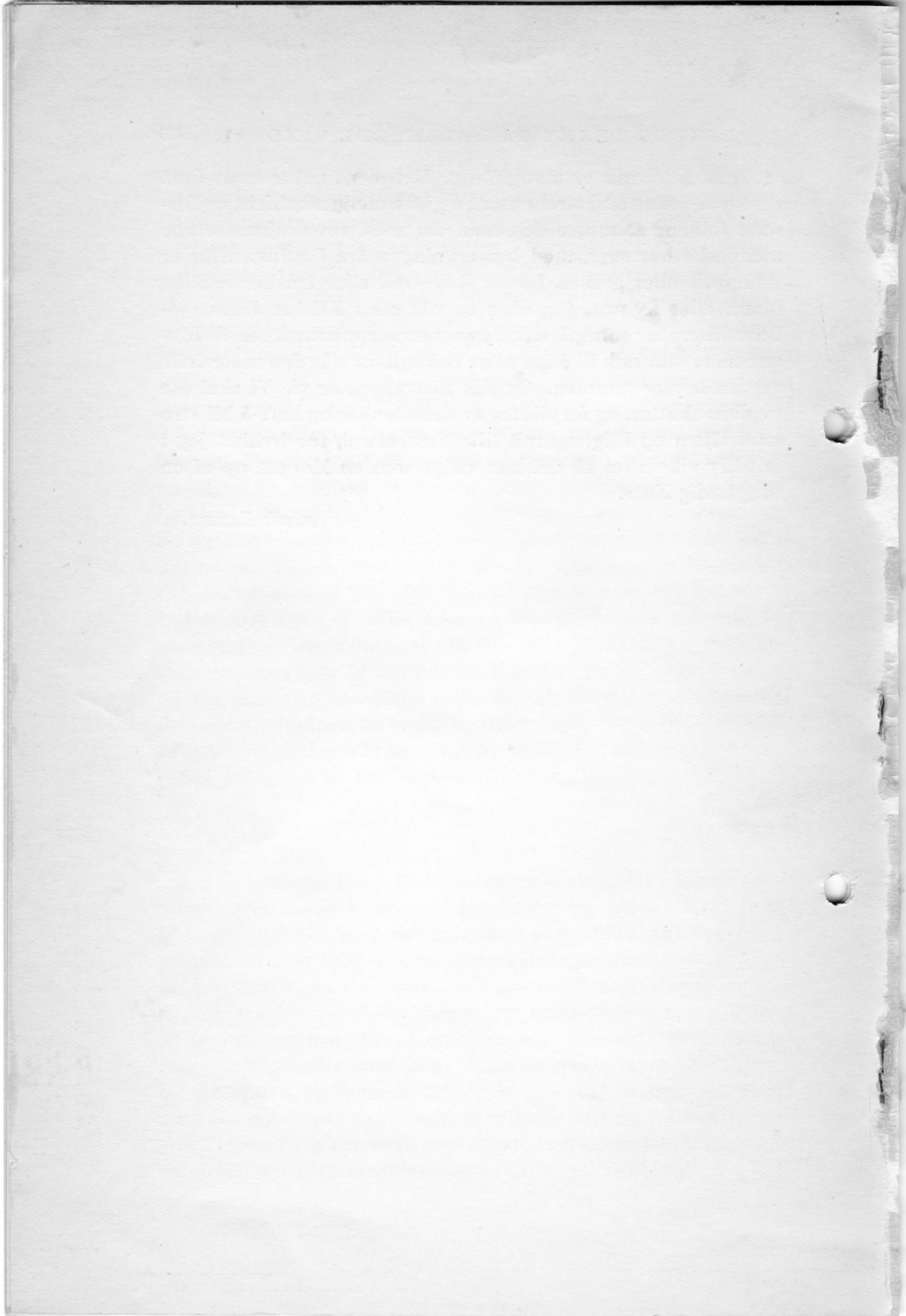
Kristen kultur! Det norske folket er kristent; iallfall i navnet. Er der spor av kristen tankegang i vårt forhold til andre folk? Jeg tror at de fire folkeveiledere jeg har nevnt har levet på tanker, som er produkter av norsk kristendom. En skikkelse som Hans Nielsen Hauge revolusjonerte ånden i det norske folket, og hos alle de fire kan vi se reflekser av den ånd som han løste ut. Og jeg tror at som det kristne i folket vårt har befruktet meget i Wergeland, Ibsens, Bjørnsons og Nansens tanker, er det flukten og storheten i de fires visjoner, som gjør at det norske folket yder forholdsvis mere til misjonen enn noe annet folk. Og vi har vel lov til å ta med den norske hjelpen til tyske og østerrikske barn efter forrige krig, når vi skal samle sammen de praktiske bidrag som nordmenn har ydet til mellempøkkelig forståelse.

VI.

Jeg er kommet langt bort fra den niende april i denne potpourri over norsk litteratur. Jeg fant frem «Arne» for å jage tankene på flukt, men det gjør ikke stor litteratur. Tvert om fremkaller den tanker som er mere plagsomme enn før, for de forplikter oss og jo sannere menneskeskildringen er og dypere tendensen, desto større blir litteraturens krav til oss. Vi lærer også hvor lik vi er hinannen: Litteraturen tar våre innerste hemmeligheter frem i lyset så vi ikke har noe å skjule for hinannen, og dermed blir frykten i vårt liv dempet. Kan man for eksempel være redd skrythalse efter å ha lest Jacob von Thyboe? Og kan man selv skryte helt ubehersket når man vet hvor avsløret skrytepaven er blitt av Holberg?

Norsk litteratur er mangfoldig. Men dens natur er av ånd. Og fordi denne ånd streber mot å gjøre mennesket fritt og forsonne folkene stemmer den med det mest revolusjonære noe menneske har sagt, med bemerkningen fra Paulus: «Her er ikke jøde eller greker, her er ikke trell eller fri, her er ikke mann eller kvinne, for dere er alle ett i Kristus Jesus.» — Bare litteratur som på slik basis nærmer menneskene til hinannen, er stor nok til å tas ut av bokhyllene når den materielle verden bryter sammen. Og slik litteratur har vi. Vi skal øse av dens skatter, og forpliktes av dens tanker og lære å bli «tro mod Hjem og Pligt og mit lille Fædreland, for hvilket jeg i mit Liv vil virke» så det kan «stige som en Morgen op af en tungsindig Nat».

Fredrik Ramm.



GRØNDAHL-TRYKK